

Posudek na dizertační práci Markéty Deváté Kulturně-vědní politika KSČ a ideologizace společenských oborů v letech 1945-1960. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu. Praha 2011, 251 s.

Vývoj vědní politiky se v poslední době stává středem zájmu stále většího počtu badatelů, což nepochybně souvisí se stávajícími diskusemi o financování vědy z veřejných rozpočtů a o vhodné institucionální podobě systému základního a aplikovaného výzkumu, které probíhají nejenom v České republice, ale i v dalších státech. Z tohoto hlediska lze práci Markéty Deváté hodnotit jako velice aktuální příspěvek k současným debatám, i když se soustřeďuje na specifický dobový aspekt, tedy snahu jedné dominantní strany (v českém, respektive československém případě) prostřednictvím nástrojů především vědní, kulturní a školské politiky „vychovat“ společnost a ideologicky naprosto ovládnout společenský diskurz. Markéta Devátá „kulturně-vědní politiku KSČ“ charakterizuje jako „komplex čtyř doplňujících se a prolínajících se linií působení komunistické strany na společnost, a sice ve formě kulturní, vědní a školské politiky a politiky ideové výchovy, resp. ideologické převýchovy“ (s. 19-20). V závislosti na tomto vymezení si pak autorka klade několik základních otázek po formách ovládnutí kulturně-politického diskurzu komunistickou stranou, změnách cílů kulturně-vědní politiky po získání mocenského monopolu, úspěšnosti KSČ ve snaze vychovávat novou socialistickou inteligenci. Vedle toho se ptá na proměny kulturně-vědní politiky v souvislosti s vnitřními krizemi komunistické identity, na ideová východiska české vědy při její snaze emancipovat se od komunistické ideologie a na vývoj společenských věd v kontextu marxistického revizionismu a počátků reformismu. (s. 10) Přesto, že paleta kladených otázek je poměrně široká, autorce se víceméně podařilo je odpovídajícím způsobem zodpovědět a splnit tak cíl práce. M. Devátá se vymezeným půdorysem práce obratně vyhýbá převládající koncentraci většiny českých prací o vědní politice na rozebírání pozice jednotlivých institucí (Československé akademie věd či jejich předchůdců, Univerzity Karlovy v Praze apod.) či osob (Gustav Bareš, Václav Kopecký, Zdeněk Nejedlý, Ivan Málek, Ladislav Štoll aj.) v celém systému a pokouší se o celkový pohled. Přesto se však autorka detailněji zabývá jednou z institucí, kterou považuje pro vývoj problematiky za klíčovou. Jedná o Vysokou školu politickou a sociální a na ní navazující, ale značně odlišně koncipovanou Vysokou školu politických a hospodářských věd, vnímanou jako škola nového typu fungující plně na „marxistických základech“¹. Právě zde totiž podle autorky práce leželo ohnisko snah komunistické strany o výchovu nové socialistické inteligence. Na Vysoké škole politických a hospodářských věd (a částečně už Vysoké školy politické a sociální) se zformovala generace, která určovala podobu kulturně-vědní politiky v oblasti společenských věd prakticky po celá padesátá léta. Domnívám se, že soustředění na Vysokou školu politických a hospodářských věd a osoby s touto školou spojené mohlo nějakým způsobem být zohledněno i v názvu práce. Právě rozpoznání významu této instituce pro formování „kulturně-vědní politiky“, zpracování jejích dějin a vystižení její atmosféry představuje totiž nejvýznamnější přínos předkládané práce, která tak navazuje na řadu předchozích výzkumů autorky, ať již je prováděla sama nebo ve spolupráci s Doubravkou Olšákovou. Přitom je třeba zdůraznit, že význam Vysoké školy

1 Za poněkud spornou považuji snahu autorky používat výraz marxismus ve výměru typickém pro pojetí Komunistické internacionály v třicátých letech, tedy ve formě marxismu-leninismu se značnými Stalinovými úpravami (srv. s. 20). Obtížně se jí pak popisují proměny marxistického diskurzu zejména v druhé polovině padesátých let. Domnívám se, že by možná bylo vhodnější operovat s dvojicí pojmů marxismus-leninismus a marxismus. Je ovšem jasné, že i revizionistický marxismus druhé polovině padesátých let někdy setrval na bázi marxismu-leninismu.

politických a hospodářských věd v minulosti byl historiky spíše podceňován a opomíjen, přestože právě s touto školou byla spjata většina nejvýznamnějších osobností ovlivňujících filozofický a intelektuální vývoj v padesátých a šedesátých letech. Autorka přitom svůj výzkum založila jak na důkladném studiu archivních materiálů uložených v nejrůznějších archivech a částečně i na rozhovorech s některými absolventy této vysoké školy. Existenci Vysoké školy politických a hospodářských věd byl ovšem vymezen jen krátký čas. Příliš silně byla spojena s osobou tehdejšího generálního tajemníka Rudolfa Slánského, který z ní chtěl vybudovat školu pro výchovu státní a stranické elity, aby ji nezasáhl jeho politický pád. I když se škola snažila od Slánského a jeho koncepcí distancovat, byla i ona odsouzena k zániku. Zánik Vysoké školy politických a hospodářských věd ovšem podle autorky zároveň odpovídal dočasnému charakteru první fáze projektu výchovy nových dělnických kádrů a také duplicitě školy se stranickými vzdělávacími institucemi. Markéta Devátá sleduje především převedení jádra kateder dějin SSSR a KSSS, dějin KSČ a dialekticko-historického materialismu Vysoké školy politických a hospodářských věd na Filozoficko-historickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, zároveň však zmiňuje i další působiště pedagogů i absolventů Vysoké školy politických a hospodářských věd, ať již se jednalo o Fakultu mezinárodních vztahů UK, nově vznikající Vysokou školu ekonomickou nebo o Vysokou školu politickou při ÚV KSČ, Ústav dějin KSČ či nově se konstituující ústavy Československé akademie věd, jak to odpovídá deklarovanému „nejvyššímu zaměření“, práce na konstituování politické výchovy a výuky marxismu-leninismu jako stěžejního ideologického nástroje formování socialistické inteligence i snaze poukázat na význam tzv. zakladatelské generace marxistů v českých zemích. V dalším textu pak sleduje vývoj výuky „marxistického základu společenských věd“ na Filozoficko-historické fakultě UK v Praze a obtížné začleňování dřívějších pedagogů i absolventů Vysoké školy politických a hospodářských věd do systému normálního vysokého školství. Upozorňuje přitom na obrovský význam změn v souvislosti s procesem destalinizace, který získal značnou dynamiku zejména po XX. sjezdu KSSS v roce 1956. Zároveň ovšem autorka nezapomíná ani regresivní vlnu na sklonku padesátých let, kdy dochází k novému utužení režimu spojeného i s různými formami perzekuce nejaktivnějších protagonistů destalinizace v intelektuálním prostředí. Nové zesílení ideologického tlaku přitom správně spojuje s renesancí tezí o nutnosti výchovy nového socialistického člověka, který bude žít v nové socialistické společnosti, jejíž obrysy deklarovala československá ústava v roce 1960. Považuji za velmi pozitivní rys celé práce, že se autorka snaží základní dějovou osu své práce zasadit do širokého kontextu vývoje tehdejší společnosti. Přitom zdůrazňuje zejména kontinuitní rysy mezi těsně poválečným obdobím limitované demokracie v letech 1945–48 a následujícím obdobím monopolu moci komunistické strany. Připomíná některé zásadní polemiky a kampaně, které významně ovlivnily vývoj kulturně-vědní politiky v jejím pojetí ve sledovaném období. Zaslouženě velkou pozornost věnuje procesu sovětizace, i jejím specifikům v českém prostředí. Nezapomíná však ani na takové události jako byla třeba kampaň proti masarykismu nebo naopak slavný majáles roku 1956. Práce je vhodně členěna do jednotlivých chronologicky následujících kapitol, přičemž jako mezníky jsou používány roky 1949 (konání IX. sjezdu KSČ s jeho jasně formulovaným programem přeměny celé společnosti) a 1953 (smrt J. V. Stalina a vážavé započatí destalinizace). V rámci jednotlivých kapitol je pak probírán dobový kontext a speciálně vývoj ve vysokém školství, respektive v samotné Vysoké škole politické a sociální a Vysoké škole politických hospodářských věd a navazujících vysokoškolských pracovištích. Snad mohla být provedena ve větší míře komparace s vývojem v některém ze sousedních států zařazených v sovětském bloku, například v Německé demokratické republice. Některé letmé poznámky přebírané především z knihy Johna Connellyho *Zotročena univerzita* samozřejmě nemohou důkladnější komparativní srovnání nahradit. Jsem si však vědom, že text by se tak dále rozrostl a navíc by bylo nutné provádět archivní výzkum i v zahraničí. Autorka při své koncentraci na vývoj Vysoké školy

politické a sociální a později Vysoké školy politických a hospodářských věd někdy jevy odehrávající se mimo rámec těchto institucí pojednává snad až v nadbytečné stručnosti, odkazuje však na poměrně četnou literaturu k jednotlivým problémům, která daná témata probírá leckdy vyčerpávajícím způsobem. Přesto se domnívám, že některé dílčí otázky a témata mohly být více rozpracovány. Domnívám se, že více pozornosti mohla autorka věnovat specifikům vývoje na Slovensku a rozhodně bych přivítal i více informací spojených s otázkou vztahu výuky „marxistického vědeckého základu“ a obecně působení politické výchovy v prostředí vysokých škol a fakult technického a přírodovědného směru. I když Markéta Devátá správně zmiňuje například otázku lisenkismu a tzv. mičurinské biologie, nesnaží se bohužel o nějakou podrobnější analýzu této problematiky, která přitom nabízí řadu nesmírně zajímavých otázek. Jistě by v této souvislosti bylo zajímavé zmínit prezentaci lisenkismu, či dalších podobných směrů (například pavlovismu) nikoliv jako „vědeckých teorií“ (srv. s. 89), ale jako učení pevně spjatých se základy marxismu-leninismu. I otázky výuky jazyků a pronikání ruštiny by bylo mimořádně zajímavé sledovat u přírodovědných a technických oborů, u nichž v některých případech zároveň probíhal v poválečném období přesun od francouzštiny k angličtině. Domnívám se, že by práci mohly výrazně obohatit informace z eseje Ivana Málka *Boj nového se starým v dnešní naší vědě* (1955), která se zabývá otázkou stranickosti ve vědě a výchovy nových vědeckých pracovníků. V souvislosti s hlavním tématem práce by asi bylo také vhodné zabývat se ve větší míře problematice nově zrozeného systému aspirantur a v jejich rámci probíhající výuce marxismu-leninismu, která měla doplňovat vzdělání v tomto směru získané na vysokých školách. Autorka mohla výrazněji přispět i do současných debat o problematice sovětizace. I když velmi správně ukazuje na některé zajímavé aspekty této otázky, snad by bylo na místě se více zamyslet nad skutečnou mírou znalostí sovětských vzorů. Například bádání o založení ČSAV naznačují, že zejména v institucionální rovině byly informace českých vědců o sovětských vzorech značně neúplné a nepřesné. Je ovšem možné, že učitelé marxismu-leninismu a dalších příbuzných oborů měli přece jen k sovětským zkušenostem jednodušší cestu. Bohužel jen okrajově se dotýká Markéta Devátá ve svém textu také otázky mimoškolní výchovy a vzdělávání v oboru marxismu-leninismu, kde mimořádně důležitou úlohu hrála po zániku Socialistické akademie Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, s rozsáhlým lektorským sborem, v němž nechybělo ani velké množství osob dříve spojených s Vysokou školou hospodářských a politických věd. Jen namátkou můžeme uvést třeba samotného předsedu Společnosti „s dlouhým názvem“, historika Josefa Macka nebo dalšího historika Františka Kavku. Přitom v komplexu kulturně-vědní politiky, jak ho definuje Markéta Devátá, měla nepochybně mimoškolní výchova a vzdělání své nezastupitelné místo. Právě systém mimoškolního vzdělávání a výchovy se stal základním nástrojem k vychovávání a převychovávání dospělých a zkušených lidí žádoucím ideologickým směrem (například při odstraňování vlivu církve či údajných maloměšťáckých přežitků). Výše uvedené náměty je potřeba vnímat především jako náměty na další možné rozšíření práce v případě její knižní publikace. Při přípravě knižního vydání by bylo asi také dobré upravit některé drobné stylistické nedostatky, které se v práci vyskytly. Jako příklad můžu uvést formulaci „Ochota poskytnout dějiny do služeb státu...“ (s. 39) nebo „inteligentní vrstva společnosti“ (s. 29) apod. Zrovna tak by asi bylo vhodné upravit Seznam pramenů a literatury a případně i některé citace. Například u seznamu excerpovaných časopisů by mělo být uvedeno, jaké ročníky byly v práci použity. U knihy Bohemia docta není uvedeno, že Alena Míšková, Martin Franc a Antonín Kostlán jsou editory, nikoliv autory; autorem knihy o majáles v roce 1956 není John P. C. Mattheus ale John P. C. Matthews apod. V seznamu použitých odborných periodik pak chybí Časopis pro dějiny věd a techniky. Při úpravě do knižní podoby by asi bylo dobré doplnit text o excerpce některých nedávno vydaných studií např. z časopisu Práce z Dějin Akademie věd (např. o problematice prověrek v roce 1958 v prostředí ČSAV, ale i vysokých

škol).

Tyto drobné doplňky a opravy však nijak nesnižují hodnotu celé velmi zajímavé, kvalitní a původní vědecké práce, která podle mého názoru jednoznačně splňuje všechny požadavky kladené na disertační práci a mohu ji tak doporučit k obhajobě.

PhDr. Martin Franc, Ph.D.
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Praha, 23. září 2011